

УДК 372.2/3.015.31:070](477)
DOI: 10.24144/2524-0609.2020.46.64-69

Кузьма Ірина Ігорівна

кандидат педагогічних наук

кафедра педагогіки і психології та інклюзивної освіти
Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти
кафедра педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка
м. Тернопіль, Україна
iryna.ihorivna.kuzma@gmail.com
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-1219-8216>

РОЗВИТОК МЕДІАОСВІТИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ (1959–2018 РР.)

Анотація. Актуальність статті зумовлена зниженням віку, коли дитина вперше контактує з медіа. Вони здійснюють позитивний вплив на розвиток дошкільників та школярів, проте несуть низку загроз. Вивчення генези медіаосвіти на вітчизняних теренах уможлиблює виокремлення ідей, доцільних для запровадження на сучасному етапі з метою зменшення ризиків та збільшення позитивного впливу медіа на формування особистості дитини. Мета статті – обґрунтувати періодизацію генези медіаосвіти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (1959–2018 рр.) і виявити можливості використання перспективних ідей у сучасній освітній галузі. Для досягнення мети дослідження було використано комплекс методів: структурно-системний – дав змогу розглянути генезу медіаосвіти як компонент системи розвитку дошкільної та початкової освіти на тлі суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних чинників; ретроспективний та історико-типологічний аналіз, з використанням яких виокремлено періоди, провідні ідеї та тенденції генези медіаосвіти; нарративу – для представлення матеріалів дослідження з елементами аналітики. У результаті дослідження обґрунтовано періодизацію розвитку медіаосвіти в закладах дошкільної та початкової освіти у визначених хронологічних межах. З’ясовано провідні тенденції виокремлених періодів. Обґрунтовано три періоди генези медіаосвіти дошкільників та учнів молодшого шкільного віку: перший (1959–1990 рр.) – пропагандистсько-виховний; другий (1991–2010 рр.) – компетентісно-технологічний; третій (2011–2018 рр.) – концептуально-експериментальний. Визначено ідеї, доцільні для впровадження на сучасному етапі.

Ключові слова: медіа; генеза медіаосвіти; заклади дошкільної та початкової освіти; періодизація; технічні засоби навчання.

Вступ. Розгортання інформаційних воєн, маніпуляції свідомістю громадян, фейкові повідомлення, численні порушення авторського права, шахрайство в мережі тощо зумовили актуальність медіаосвіти й реалізації медіаосвітніх технологій. Комп’ютер із доступом до інтернету, смартфон та інші гаджети – це сучасні медіа, без яких немислиме життя не лише дорослих, а й дітей. На жаль, вік малечі, коли вона вперше контактує із засобами масової комунікації, постійно знижується, що викликає занепокоєння вчених та вихователів і зумовлює доцільність здійснення міждисциплінарних наукових пошуків на теми формування медіаграмотності педагогів, батьків, дошкільників.

Водночас із термінами «медіаосвіта», «медіаосвітні технології» використовуються «інформаційно-комунікаційні технології» (ІКТ). «Вихідним матеріалом» і «продукцією» ІКТ є інформація. Аналіз термінів «медіаосвітня технологія» й «інформаційна технологія» засвідчує наявність спільної ознаки – передача інформації. Однак є й відмінності, а отже, ці технології не можна ототожнювати.

У сфері медіаосвітніх та інформаційних технологій зустрічаємо багато неоднозначно трактованих понять, суперечностей, невирішених проблем, особливо якщо йдеться про використання цих технологій у закладах дошкільної та початкової освіти. Від старту дитини залежить її життєва самореалізація, успішність, уміння досягати цілей, а оволодіння ІКТ та сформованість медіакомпетентності сприяють здатності організації ефективної діяльності.

Якщо ІКТ тривалий час реалізуються в освітній сфері загалом і в дошкільній та початковій освіті зокрема, то медіаосвіта прискорено розвивається в останнє десятиріччя: прийнято дві концепції впро-

вадження медіаосвіти (2010 р., 2016 р.), проводяться експерименти, що передбачають масове наскрізне формування медіаграмотності, зокрема й у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

При вирішенні проблем у сфері науки, освіти зазвичай розглядаємо їх у ретроспективі. Проте історичні аспекти медіаосвіти в Україні є недостатньо вивченими. Не виявлено також комплексних досліджень щодо історії дошкільної медіаосвіти та медіаосвіти початкових шкіл.

Аналіз наукових досліджень та публікацій. Розвиток медіаосвіти є предметом наукових пошуків О. Беляк, О. Волошенюк, В. Іванова, М. Коропатника, О. Кравчишиної, О. Мороз, О. Онкович, Л. Оршанського, О. Янишин, О. Янкович та інших учених. Науковці (І. Виселко, В. Іванов, М. Коропатник, Л. Петрик, О. Шкоба та ін.) визначили дві ключові події, що сприяли заснуванню медіаосвіти: створення першої програми з медіаосвіти (1959 р.) та публікація праці «Розуміння медіа: зовнішні розширення людини» (1964 р.) [1, с. 41]. Автором обох розробок є канадський учений М. Г. Маклюєн, який уперше вказав на необхідність дослідження медіа. Результатом напрацювань науковця стала книга «Закони медіа», яка вийшла посмертно. М. Г. Маклюєн розглядав медіа не лише як засоби та канали передачі інформації, а й у більш широкому значенні – як посередник (медіа / медіум) між людиною-суб’єктом і певним об’єктом сприйняття або іншої діяльності [1]. Отже, медіа розширюють можливості людини, але при цьому виникає проблема їхнього правильного й ефективного використання.

Проте насправді (на цьому акцентує увагу С. Квіт) історія вивчення масових комунікацій розпочалася значно раніше і пов’язана зі стурбованістю

суспільства через медійні впливи.

М. Коропатник, студіюючи окремі аспекти розвитку медіаосвіти, зазначив, що її історія потребує системного дослідження й відображення. Висвітлення історії, безперечно, необхідно розпочинати з генези медіаосвіти наймолодших – дітей дошкільного та молодшого шкільного віку [2].

Проблема медіаосвіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є предметом досліджень Н. Ашиток, К. Біницької, Н. Гавриш, Р. Даниляк, Г. Дегтярьової, І. Іванової, О. Качури, А. Кожанової, Р. Кондратенко, О. Кравчишиної, К. Крутій, Г. Полякової, Ю. Семеняко, О. Соцької, Т. Чашки, О. Янкович та ін. Науковці обґрунтували класифікації, форми, методи, засоби медіаосвіти, партнерства вихователів та батьків під час формування медіаграмотності учасників освітнього процесу.

Аналіз концепцій, результатів наукових пошуків учених дав змогу трактувати медіаосвіту дітей дошкільного і молодшого шкільного віку як частину освітнього процесу, якому притаманна трикомпонентна структура (навчання про медіа, навчання, виховання й розвиток через медіа та для медіа), що реалізується завдяки партнерству вихователів / учителів, батьків і дітей, передбачає формування вмінь критичного, свідомого, відповідального сприймання інформації в усіх учасників партнерської взаємодії [3, с.8].

Учені відобразили декілька класифікацій медіа-засобів, що використовуються в закладах дошкільної і початкової освіти: аудальні (радіо), візуальні (газета, журнал, книга) та аудіовізуальні (кінопроектор, екранно-звукові посібники, телевізор, гаджет); традиційні (книга, періодичні видання, підручник тощо) та інноваційні (комп'ютер, планшет, інтерактивна дошка та ін.) медіа.

Однак нами не виявлено праць про історичні аспекти медіаосвіти в закладах дошкільної та початкової освіти.

Доцільно припустити, що визначення етапів розвитку медіаосвіти з характерними тенденціями дасть змогу з'ясувати шляхи усунення сучасних проблем формування медіаграмотності дошкільників та учнів шкіл першого ступеня.

Мета: обґрунтувати періодизацію генези медіаосвіти дітей старшого дошкільного та молодшого шкільного віку (1959–2018 рр.) та виявити можливості використання перспективних ідей у сучасній освітній галузі.

Для досягнення мети дослідження було використано комплекс **методів:** структурно-системний – дав змогу розглядати генезу медіаосвіти як компонент системи розвитку дошкільної та початкової освіти на тлі суспільно-політичних, соціально-економічних, педагогічних чинників; ретроспективний та історико-типологічний аналіз, з використанням яких виокремлено періоди, провідні ідеї та тенденції генези медіаосвіти; нарративу – для представлення матеріалів дослідження з елементами аналітики.

Виклад основного матеріалу. Створення першої програми з медіаосвіти у 1959 р. канадським ученим М. Г. Маклюеном є подією, з якою розпочався відлік генези медіаосвіти. Проте витоки медіаосвіти знаходимо й раніше, зокрема в Україні в епоху Відродження. Заклики І. Вишинського не вірити всьому, що написано в книгах («Напасши думку в євангельській проповіді, вдавайся і до інших книг...»), та постанови, як перевірити достовірність інформації, є підтвердженням існування критичного ставлення до медіа ще в XVI ст. [4, с.77].

В епоху українського відродження, окрім книг,

могутнім медіазасобом став театр. Його, зокрема, розвивали учні в братських школах Львова, Луцька, Києва та інших міст.

Отже, відлік медіаосвіти в Україні, на нашу думку, треба розпочинати з епохи Відродження (XVI ст.), коли в процесі релігійного протистояння (а церковні школи були провідними закладами освіти) аналізувалися книги, піддавалася сумнівам достовірність інформації в них.

Протягом кількох століть (від XVI ст. до XX ст.) створювалися медіазасоби, що становлять інтерес також для сучасних педагогів, зокрема й книги для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, авторами яких є відомі українські педагоги К. Ушинський, І. Блажкевич, К. Малицька та ін.

Проте *нижньою межею* генези медіаосвіти дошкільників та молодших учнів в Україні доцільно вважати 1959 р. Він ознаменований низкою важливих подій для розвитку освіти та медіаосвіти в нашій країні та зарубіжжі. В Україні, яка на той час перебувала в складі СРСР, прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи із життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР» (1959 р.); постанови ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР «Про заходи з подальшого розвитку виховання і медичного обслуговування дітей дошкільного віку» від 19 червня 1959 р., які безпосередньо впливали на освіту дошкільників та учнів [5].

Отже, у 1959 р. у світі була створена програма з медіаосвіти, а в Україні (за часів хрущовської відлиги) здійснено поворот у напрямку поліпшення виховної роботи та зв'язку школи з життям з використанням нових технічних засобів. Адже ще раніше, у 1954 р., Міністерство освіти УРСР і Міністерство культури УРСР видали наказ «Про поліпшення кінообслуговування учнів шкіл, студентів педагогічних вузів і слухачів педагогічних училищ УРСР». Цей наказ спонукав педагогів і науковців зосередити свою увагу на проблемах використання в освітньому процесі зорово-звукових (аудіовізуальних) навчальних засобів – типових інформаційних ТЗН – радіо, кіно, телебачення, статистичної та динамічної проекції, системи з магнітним записом та відтворенням звуку [6, с.67]. Таким чином, закон і постанови, спрямовані на використання технічних засобів і поліпшення якості виховної роботи, стали відправною точкою для розвитку медіаосвіти (зазначимо, що цей термін в Україні на той час не використовувався), яка на тлі суспільно-політичних чинників була однобічною: переважно диференціювалися високохудожні та низькопробні / низьковартісні телепередачі; дитяча періодика тощо.

Необхідно зазначити, що в 60–80-х рр. XX ст. був добре представлений напрям медіаосвіти – моральні аспекти медіаосвіти, навчання про медіа і через медіа (дитяча періодика, технічні засоби навчання). А от щодо правди й неправди в повідомленнях, то тут існувала низка стереотипів і табу, подвійних стандартів. Можна було піддавати сумніву лише ту інформацію, яка не пов'язувалася із суспільним устроєм, орієнтирами партії та молодіжних і дитячих організацій. Іншими словами, фундамент соціалізму й комунізму був дуже міцний і лише укріплювався спільними зусиллями закладів освіти, батьків, суспільних інституцій. Задавали тон, у якому напрямку рухатися, традиційні (дитяча періодика, книги, театр) й інноваційні (телебачення, кіно) засоби масової інформації. Завдяки використанню маніпулятивних технологій майстерно створювалися образи піонерів-героїв та героїв-жовтенят.

Ці тенденції щодо задурманювання свідомості

дітей через медіа (виховання палких борців за ідеали комунізму, гідної зміни для піонерських та комсомольських організацій, інтернаціоналістів, атеїстів-ленінців, що не вірять у релігійні забобони) були провідними для періоду 1959–1990 рр.

Водночас медіа відігравали й позитивну роль. Дошкільників та учнів молодшого шкільного віку через мультиплікаційні фільми, оповідання, повідомлення в пресі навчали поважати батьків, допомагати старшим, підтримувати друзів, радіти за успіхи ровесників.

Заслуговує на увагу аналіз мультиплікаційних фільмів радянської доби, здійснений К. Крутії, яка, зокрема, зазначала: «Радянські мультфільми не штампувалися масово... від цього за якістю вони тільки вигравали. Кожна деталь у них була продумана до дрібниць, аби внести у свідомість дитини тільки позитивну інформацію» [7, с.86].

Орієнтири для формування мислення дошкільників та учнів початкових шкіл, ширше використання ТЗН (зараз це види медіа) були закладені в низці документів: «Програма виховання в дитячому садку»; постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966 р.), «Про завершення переходу до загальної середньої освіти молоді та дальший розвиток загальноосвітньої школи» (1972 р.), «Про дальше вдосконалення навчання, виховання учнів загальноосвітніх шкіл і підготовки їх до праці» (1977 р.) та ін.

У 1968 р. опубліковано «Програму виховання в дитячому садку» (уведено в дію 1969 р.), у якій визначено зміст роботи щодо підготовки дітей до вступу до школи за такими напрямками: фізичне, розумове, моральне та естетичне виховання – відповідно до вікових та психофізіологічних особливостей [8, с. 65]. Якщо порівняти з «Програмою виховання в дитячому садку» 1962 р., то за основними напрямками роботи додавалися такі завдання розумового виховання: «набуття інтелектуальних умінь і навичок (спостерігати, порівнювати, виокремлювати суттєве в спостережуваних явищах, розуміти найпростіші причинно-наслідкові зв'язки між ними, аналізувати й систематизувати, виокремлювати спільні та індивідуальні ознаки, робити узагальнення, формулювати судження, умовиводи, поняття); удосконалення відчуттів і сприйняття; розвиток (стійкості уваги, спостережливості, явни, мислення, мовлення, допитливості і розумових здібностей); набуття умінь (уважно слідувати за розповіддю й поясненням вихователя, підпорядковувати свої дії); набуття найпростіших навичок навчальної діяльності» [8, с.66].

Аналіз цих завдань засвідчує, що діти аналізували медіа, але у відведених для цього межах відповідно до прийнятих стереотипів.

У процесі виховання дітей зразу ж закладалися подвійні стандарти щодо сприйняття інформації з медіа. Правдивість відображення в медіа подій, явищ, поглядів, особливо на радянську дійсність, не могла піддаватися жодним сумнівам. Критично аналізувати медіа не мали можливості й батьки. Їхнім завданням було лише підбирати продукцію для дітей, насичену ідейним змістом та доступну віковим можливостям (мультфільми, казки, оповідання).

В освітньому процесі шкіл вагоме місце відводилося дитячій періодичній пресі. Н. Лінська в журналі «Початкова школа» поділилася своїм досвідом: «Залучення молодших школярів до систематичного читання періодичної преси пробуджує інтерес до громадського життя, сприяє формуванню активної життєвої позиції. Ознайомлення з газетою починаю

з II півріччя 1 класу, коли діти приносять на заняття газету «Зірка», яку вони всі передплатили» [9, с.17]. При цьому на класній вітрині виставляли дитячі журнали «Мурзилка», «Веселые картинки», «Барвінок», «Малютко» [9, с.17].

Окрім візуальних засобів, в освітньому процесі широко використовувалися аудіовізуальні. Досвід їхнього застосування вчителькою з Рівненщини О. Бадаліс описує А. Денисенко. Зокрема, зазначає, що уроки із застосуванням екранно-звукових посібників – радість для учнів. Кожний намагається взяти участь в обговоренні кадрів фільму, розповісти про свої враження, зробити висновок. А це розвиває мовлення й мислення школярів, збагачує й уточнює їхні уявлення про навколишнє, виховує естетичні почуття [10, с. 37]. У сільській школі О. Бадаліс створила для 80-х рр. ХХ ст. прекрасний кабінет: «До обладнання такого кабінету вона поставилася по-новаторському. Розуміючи, що головне в роботі – повсякденна інформація про результати навчання дітей, вона подбала про створення в класі зворотного електронного зв'язку між їхніми робочими місцями і своїм. Здійснюється він за допомогою пульта управління й електричного табло з цифровими лампами, вмонтованими у стіл класовода, та наборів тумблерів (два ряди по 10 у кожному) на учнівських місцях. Поряд з пультом управління праворуч у стіл учителя вмонтовано програвач і магнітофон, а на передній стіні класу вгорі – телевізор і кіноекран, над дошкою – електрифіковані стенди зі змінними таблицями» [10, с. 37].

Безперечно, що в умовах комп'ютеризації освіти таке досягнення видається анахронічним, однак технічна творчість учителів-новаторів наближала настання ери сучасної техніки.

Отже, у 60-х – середині 80-х рр. ХХ ст. термін «медіа» в дошкільній та початковій освіті не використовувався. Натомість застосовувався потенціал візуальних (книги, підручники, журнали, газети), аудальних (радіо), аудіовізуальних засобів (телебачення, відеомагнітофони, екранно-звукові посібники тощо).

У 1985 р. у країні розпочалися вагомні зміни як у сфері суспільно-політичного життя, так і в освітній галузі, зокрема й у дошкільній та початковій освіті. У 1984 р. відбулася чергова реформа школи. Рада Міністрів СРСР 19 травня 1984 р. прийняла постанову «Про поліпшення суспільного дошкільного виховання і підготовку дітей до навчання у школі», яка означувала новий етап у розвитку дошкільної освіти.

Для реалізації постанови в 1984 р. під редакцією Р. Курбатової і М. Поддьякова опубліковано «Типова програма виховання і навчання в дитячому садку». На її основі було рекомендовано створювати програми в союзних республіках. Проте вказувалося, що «основний зміст програмових завдань» повинен бути збережений. Заперечувалося «довільне розширення або скорочення програми». Водночас зазначалося, що зміст програм мав бути доопрацьований з урахуванням «національної специфіки республіки, її кліматично-географічних, економічних, культурних особливостей». До програм рекомендувалося включити національні літературні, музичні та художні твори, народні ігри тощо. В Україні «Програма виховання та навчання в дитячому садку» була підготовлена і видана під редакцією Є. Таранової (1986 р.). Отже, посилювався національний компонент медіа-освіти [11, с.93].

Зміни в освітній галузі відбувалися на тлі ініціатив керівника правлячої на той час партії М. Горбачова про перебудову в країні, гласність, прискорення

економічного розвитку.

Освітня галузь реформувалася на засадах народної педагогіки, національно-патріотичного виховання. Саме тоді вперше з'явилася інформація про те, що у 50–70-х рр. у газетах, на телебаченні тощо перекручувалися факти, допускалися облудна пропаганда.

Проте ЗМІ повільно реагували на нові тенденції. Зокрема, у статті «Поглиблювати реформу школи, виховувати активну, творчу особистість» («Початкова школа». 1987. № 7. С. 3–8) читаємо: «Допомогти юнакам та дівчатам виробити стійкий імунітет проти буржуазної ідеології, непохитні ідейні переконання – спільна турбота школи, сім'ї, громадських організацій, трудових колективів, засобів масової інформації. Ми не повинні забувати, що зарубіжні підривні центри особливу ставку роблять зараз на молодь, на розпалювання національних почуттів» [12, с.5].

Отже, робимо висновок, що кардинальних змін щодо критичного сприймання дійсності у 1985–1990 рр. не відбувалося. Медіавпливи на дітей залишалися такими, як це було за часів тоталітаризму. Водночас саме в цей період з'явився потужний медіазасіб – комп'ютер.

Радикальні зміни щодо змісту медіазасобів, критичного сприймання інформації в них, створення й використання нових медіа відбулися з утворенням незалежної української держави. Саме 1991 р. є основною віхою в періодизаціях дослідників освітніх процесів, розвитку дошкільної та початкової освіти. З цього часу прискореними темпами відбувається технологізація освіти: розквіт ІКТ, технологій критичного мислення, а від 2010 р. – медіаосвітніх технологій. На зламі тисячоліть (2000 р.) починає набувати актуальності термін «медіа», який, проте, інтенсивно поширюється в закладах дошкільної та початкової освіти лише після прийняття Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010 р.). Відтоді помітно активізувалася робота з формування медіаграмотності дошкільників та молодших школярів.

Медіаосвіта є частиною освітнього процесу закладів дошкільної та початкової освіти. Отже, на її генезу мають вплив законодавчі акти, постанови, програми щодо розвитку початкової та дошкільної освіти, а отже, необхідно брати до уваги підходи учених (Л.Березівська, Т.Гавриленко, І.Коча, М.Кудла, К.Нечипоренко тощо) до виокремлення періодів у цій сфері; інновації щодо формування медіаграмотності дітей і молоді.

Важливими подіями, які можуть окреслити межі періодів, є створення незалежної української держави і відродження свободи слова у 1991 р.; прийняття концепцій впровадження медіаосвіти в Україні, державних стандартів початкової освіти, Базового компонента дошкільної освіти. Вагомою віхою для генези медіаосвіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку є затвердження Державного стандарту початкової освіти (2018 р.), у якому критичне мислення визначено як наскрізне вміння, притаманне для всіх ключових компетентностей. Відповідно до Державного стандарту в освітніх програмах для початкової школи в змістових лініях «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо і взаємодіємо з медіапродукцією» вказано результати, що їх мають досягнути учні молодшого шкільного віку зі сформованою медіакомпетентністю.

Оскільки освіта дошкільників та молодших школярів реалізовується в контексті наступності, затвердження Державного стандарту початкової освіти (2018 р.) доцільно вважати *верхньою межею* в роз-

витку медіаосвіти не лише початкової школи, а й закладів дошкільної освіти.

Ураховуючи суспільно-політичні чинники, на тлі яких відбувається генеза медіа, тенденції розвитку дошкільної та початкової освіти, законодавчі акти, документи щодо навчання й виховання дошкільників і молодших школярів, виокремлюємо такі *періоди* розвитку медіаосвіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: 1959–1990 рр. – пропагандистсько-виховний (етапи: 1959–1984 рр. – системно-інтеграційний, 1985–1990 рр. – комп'ютерно-реформаційний); 1991–2010 рр. – компетентнісно-технологічний; 2011–2018 рр. – концептуально-експериментальний.

Протягом першого етапу (1959–1984 рр.) пропагандистсько-виховного періоду в медіа для дітей здійснювалися: наступальна пропаганда щодо переваг радянського способу життя, маніпуляції свідомістю, неправомірної героїзація вчинків дітей; атеїстичне виховання й критика релігії. Водночас створювалися кабінети ТЗН; студіювалася дитяча періодика; через медіа формувалися читацькі й пізнавальні інтереси, моральні цінності, естетичні смаки, прагнення вести здоровий спосіб життя.

Відмінною рисою першого етапу є застосування в єдності традиційних засобів та нових ТЗН для здійснення освітнього процесу, що був інтегрований у систему облудної радянської пропаганди, перекручень дійсності та комуністичного виховання.

Для другого етапу (1985–1990 рр.) притаманно виникнення на тлі перебудови суспільного життя, проголошення освітніх реформ інтересу до комп'ютера як засобу поліфункціональної дії.

Другий період (1991–2010 рр.) характеризується правдивим висвітленням історії країни, плюралізмом ідей, зокрема, і в дитячих медіа (підручники, телепрограми, театр тощо), переважно реалістичним відображенням дійсності (хоча маніпулятивні технології існують і стають більш витонченими); розвитком новітніх медіа для дітей (комп'ютери, планшети тощо) і втратою інтересу до традиційних (дитяча періодика, книжка); упровадженням компетентнісного підходу до освітнього процесу в початкових школах і формуванням в учнів інформаційно-комунікаційної компетентності; вивченням основ інформатики в початкових школах; вихованням уміння безпечно використання новітніх медіа, здатності вести здоровий спосіб життя на тлі надмірного захоплення новітніми засобами.

Третій період (2011–2018 рр.) – концептуально-експериментальний, назва якого вказує на основні події: схвалення Президентом Національної академії наук України Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010 р., 2016 р.), проведення всеукраїнських експериментів з упровадження медіаосвіти в навчально-виховний процес (2011 р., 2016 р.); відображення питань медіаосвіти в типових навчальних програмах для учнів 1–4 класів.

Результатом спільних дій педагогів, вихователів є реалізація інноваційних форм і методів медіаосвіти дошкільників, розробка відповідного навчально-методичного забезпечення; упровадження в початкових школах експериментальних програм і курсів «Сходінки до медіаграмотності» тощо [13]. Сформованість медіакомпетентностей розглядається як чинник досягнення успіху особистості [14]. Створюються інноваційні медіа (наприклад, праксеологічні казки), які все частіше використовуються для виховання дитини, здатної до життєвої самореалізації [3].

Серед негативних тенденцій періоду – нерозбірливість у використанні сучасної медіапродукції ді-

тми; нестача навчально-методичного забезпечення для медаосвіти дошкільників та молодших учнів у контексті наступності, нехтування друкованою періодикою.

Висновки. Оскільки малята часто контактують із медіа ще до досягнення одного року, набуває актуальності проблема медаосвіти дітей дошкільного та молодшого шкільного віку. У її генезі доцільно виокремити такі періоди: 1959–1990 рр. – пропагандистсько-виховний; 1991–2010 рр. – компетентнісно-технологічний; 2011–2018 рр. – концептуально-експериментальний. Попри перекручення, маніпуляції в засобах масової інформації, інші недоліки, на-

приклад надмірний інтерес до медіа в дошкільному віці, варто реалізовувати позитивні ідеї історичного досвіду: недопущення маніпулятивних технологій в медіа для дітей; застосування медіа в процесах формування успішної особистості; використання високоякісної медіапродукції, традиційних та інноваційних засобів; просвіта батьків та залучення їх до формування медіаграмотності дітей; проведення експериментальних досліджень щодо використання сучасних медіа та взаємодії з ними. Перспективи подальших досліджень полягають у проектуванні технології формування медіаграмотності дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Список використаної літератури

1. Іванов В.В., Шкоба О.Я. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів. *Інформаційне суспільство*. 2012. Вип.16. Липень–грудень. С.41–52.
2. Коропатник М. Медіаосвіта в Україні: історія і сьогодення. *Сіверянський літопис*. 2016. № 3. С. 159–174.
3. Кузьма І.І. Медіаосвіта в закладах дошкільної та початкової освіти: методичні рекомендації. Тернопіль: Вектор, 2020. 126 с.
4. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / Упоряд. О. О. Любар; за заг. ред. В.Г.Кременя. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2003. 766 с.
5. Про зміцнення зв'язку школи із життям і про дальший розвиток системи народної освіти в УРСР: Закон від 17.04.1959 р. *Збірник наказів і розпоряджень Міністерства освіти УРСР*. 1959. № 8. С. 2–14.
6. Бурдун О. Особливості впровадження інформаційних технологій у загальноосвітніх школах України (1950 – 1985 рр.). *Рідна школа*. 2010. № 1–2. С.67–71.
7. Крутій К. Л. Медіадидактичні особливості використання мультфільмів як засобу навчання мови і розвитку зв'язного мовлення дошкільників. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка*. 2013. № 3. С. 85–90.
8. Ключко Н.Л. Реформування початкової освіти України в ХХ столітті: посібник. Вінниця: ВДПУ, 2010. 117 с.
9. Лінська Н.М. Використання періодичної преси у виховній роботі. *Початкова школа*. 1987. № 5. С.17–22.
10. Денисенко А.П. Важливий засіб підвищення ефективності уроку. *Початкова школа*. 1981. № 4. С.37–38.
11. Степанова Т.М. Реформування змісту передшкільної і початкової освіти в Україні у 80-і роки ХХ століття. *Педагогічні науки: зб. наук. праць ХДУ*. 2011. Т. 1. Вип. 58. С.91–97.
12. Погоглибувати реформу школи, виховувати активну, творчу особистість. *Початкова школа*. 1987. № 7. С.3–8.
13. Кузьма І.І. Формування медіаграмотності дітей старшого дошкільного віку: теорія і технологія: монографія / за наук. ред. проф. Чайки В. М. Тернопіль: Вектор, 2019. 188 с.
14. Tereshchuk H.V., Kuzma I.I., Yankovych O.I., Falfushynska H.I. The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Cloud Technologies in Education. Proceedings of the 6th Workshop CTE 2018* (Кривий Ріг, Ukraine, December 21, 2018) / Eds. Kiv, A. E., Soloviev, V. N. CEUR-WS.org, online. P. 145–158. URL: <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf> (дата звернення 10.09.2020)

References

1. Ivanov, V.V., & Shkoba, O.Ya. (2012). Mediaosvita ta mediahramotnist: vyznachennia terminiv. [Media education and media literacy: definition of the terms]. *Information society*, 16 (July-December), 41–52. [in Ukrainian].
2. Koropatnyk, M. (2016). Mediaosvita v Ukraini: istoriia i sohodennia [Media education in Ukraine: history and present]. *Siverianskyi chronicle*, 3, 159–174. [in Ukrainian].
3. Kuzma, I.I. (2020). Mediaosvita v zakladyakh doshkilnoi ta pochatkovoї osvity [Media education at preschool and primary education institutions]. Vektor. [in Ukrainian].
4. Kremin, V.H. (Ed.). (2003). Istoriiia ukrainskoi shkoly i pedahohiky [History of Ukrainian school and pedagogy]. Znannya. [in Ukrainian].
5. Pro zmitsnennia zv'iazku shkoly iz zhyttiam i pro dalshyi rozvytok systemy narodnoi osvity v URSR [On strengthening the connection between a school and life and on the further development of the public education system in the USSR] (Law of April 17, 1959). *Collection of orders and directives of the Ministry of Education of the USSR*, 8, 2–14. [in Ukrainian].
6. Burdun, O. (2010). Osoblyvosti vprovadzhenia informatsiynykh tekhnolohii u zahalnoosvitnikh shkolakh Ukrainy (1950–1985 rr.) [Peculiarities of the introduction of information technologies in secondary schools of Ukraine (1950–1985)]. *Native school*, 1–2, 67–71. [in Ukrainian].
7. Krutii, K.L. (2013). Mediadydaktychni osoblyvosti vykorystannia multfilmiv yak zasobu navchannia movy i rozvytku zv'iaznoho movlennia doshkilnykiv [Media didactic peculiarities of using cartoons as a means of learning language and development of coherent speech of preschoolers]. *Scientific notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Pedagogy*, 3, 85–90. [in Ukrainian].
8. Klochko, N.L. (2010). Reformuvannia pochatkovoї osvity Ukrainy v XX stolitti [Reforming primary education in Ukraine in the twentieth century]. Vynnytsia State Pedagogical University. [in Ukrainian].
9. Linska, N.M. (1987). Vykorystannia periodychnoi presy u vykhovni roboti [The use of periodicals in educational work]. *Primary school*, 5, 17–22. [in Ukrainian].
10. Denysenko, A.P. (1981). Vazhlyvyi zasib pidvyshchennia efektyvnosti uroku [An important way to increase the effectiveness of the lesson]. *Primary school*, 4, 37–38. [in Ukrainian].
11. Stepanova, T. M. (2011). Reformuvannia zmistu peredshkilnoi i pochatkovoї osvity v Ukraini u 80-i roky XX stolittia [Reforming the content of preschool and primary education in Ukraine in the 80s of the twentieth century]. *Pedagogical sciences*, 58, 91–97. [in Ukrainian].
12. Pohlybliuvaty reformu shkoly, vykhovuvaty aktivnu, tvorchu osobystist [To deepen the school reform, to bring up an active, creative personality] (1987). *Primary education*, 7, 3–8. [in Ukrainian].
13. Kuzma, I.I. (2019). Formuvannia mediahramotnosti ditei starshoho doshkilnoho viku: teoriia i tekhnolohiia [Formation of media literacy of older preschool children: theory and technology]. Vektor. [in Ukrainian].
14. Tereshchuk, H.V., Kuzma, I.I., Yankovych, O.I., & Falfushynska, H.I. (2018, December 21). The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. In *Kiv, A.E., & Soloviev, V.N. (Eds.). Proceedings of the 6th Workshop CTE 2018 – Cloud Technologies in Education* (pp.145–158). <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf>

Стаття надійшла до редакції 11.10.2020 р.

Стаття прийнята до друку 15.10.2020 р.

Kuzma Iryna

Candidate of Pedagogical Sciences

Department of Pedagogy and Psychology and Inclusive Education
Ternopil Regional Municipal Institute of Postgraduate Pedagogical Education

Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University
Ternopil, Ukraine

THE DEVELOPMENT OF MEDIA EDUCATION OF PRESCHOOL AND PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN (1959–2018)

Abstract. The relevance of the article is conditioned by the declining age when a child first comes into contact with the media. They have a positive impact on the development of preschoolers and schoolchildren, but pose a number of threats. The study of the genesis of media education in Ukraine allows to identify ideas that are appropriate for implementation at the present stage in order to reduce risks and increase the positive impact of the media on the formation of the child's personality. The aim of the article is to substantiate the periodization of the genesis of media education of older preschool and primary school age children (1959–2018) and to identify opportunities for the use of promising ideas in the modern educational field. To achieve the aim of the research, a set of methods has been used: structural-systemic – allowed to consider the genesis of media education as a component of the system of preschool and primary education against the background of socio-political, socio-economic, pedagogical factors; retrospective and historical-typological analysis, with the use of which the periods, leading ideas and tendencies of the genesis of media education were singled out; narrative – to present research materials with the elements of analytics. As a result of the research, the periodization of the development of media education at preschool and primary education institutions within certain chronological limits has been substantiated. The leading tendencies of the selected periods have been determined. There have been distinguished three periods of the genesis of media education of preschoolers and primary school students: the first (1959–1990) – propaganda and educational; the second (1991–2010) – competence-technological; the third (2011–2018) – conceptual-experimental. Ideas that can be implemented at the present stage have been identified.

Key words: media; genesis of media education; preschool and primary education institutions; periodization.